

PÉTER LÁSZLÓ:

„A BŰNÖSÖKET NÉVEN KELL NEVEZNI, AZUTÁN JÖHET A MEGBOCSÁTÁS”

Régi vágású tudós, szegedi irodalomtörténész, számos helytörténeti és művelődéstörténeti mű szerzője Péter László, akinek pályáját kettétörte az '56-os forradalom. Életének erről az időszakáról először egyetemi rehabilitálása után, 1989-ben, a Szegedi Egyetemnek adott interjújában vallott. Az akkori beszélgetés folytatására kértük 2006-ban, hogy megkérdezhessük – többek között – a pillangóhatásról, a személyek és a szervezetek szerepéről, a sajtó funkciójáról, az emlékezés korlátairól, a megbocsátásról – a „szegedi '56” jelentőségéről.

– Ön volt az egyetlen 1989-ben, aki akkori interjúalanyaim közül megnevezte azokat, akik a forradalmi események szereplőinek hátrány okoztak, s ebből saját maguk számára pillanatnyi előnyt kovácsoltak. Miért tartotta akkor és tartja azóta is fontosnak, hogy nevükön nevezzük a provokátorokat, a besúgókat?

– Az 1956-os szegedi eseményeiről tartottam előadást tegnap Csongrádon a cserkész-táborban, s ott fölédztem Nagy Gáspárnak a tatabányai Új Forrásban megjelent versét, amelyben kimondta az azóta szinte szállóigévé lett tételt: a gyilkosokat néven kell nevezni! A bűnösök megnevezése a legkevesebb, amit elvártam volna az elmúlt 16 évben, főleg a rendszerváltoztatás elején. Egyrészt azt vártam, hogy ezek a bűnösök gyakoroljanak önkritikát, és önként vonuljanak vissza a közéletből – a fiatalabbak legalább tíz évig, az öregebbek pedig végképp tűnjenek le a helyi történelem színpadáról. Másrészt valamiféle igazoló eljárást hiányoltam, olyat, amilyen minden történelmi fordulónál létezett. Hiszen például 1945-ben én magam is igazolóbizottság elé álltam, s '56 után ők is felelősségre voltak bennünket. Ennyit el kellett volna tűrniük azoknak, akik

részesei, haszonélvezői voltak a Rákosi-, és kivált a Kádár-rendszernek. Ezzel szemben mit látunk? A közélet nagyon fontos posztjain, a gazdasági élet kulcspozícióiban, hatalmas pénzekkel, óriási jövedelemmel és hatalommal rendelkeznek. Sőt: például a belügyminiszter asszony sorra nevezte ki és léptette elő a régi ávósokat.

– *Mindez hozzájárul ahhoz, hogy 1956-ról alkotott kép, a forradalom megítélése olyan, amilyen?*

– A rendszerváltoztatás után közvetlenül „az elvtársak” egy kicsit meg voltak szeppenve, visszahúzódtak. Akkor hagyták, hogy mi, akik ’56 hívei vagyunk, a magunk szemszögéből mutassuk be az új nemzedéknek és a kortársaknak. Mára „fölbátorodtak” – részben a szocialista párt kétszeres győzelme és kormányra jutása után. Ma olyanokat kezdenek pedzeni: annyi ’56 van, ahányan részt vettek benne. Ez nem igaz! Sokféle ’56 van, azt én is látom, mert nem mindenki azonos célokkal és gondolatokkal vett részt az eseményekben. De végső soron kétféle ’56 létezik: a Kádár-féle és a Nagy Imre-féle, s 2006-ban ennek az országnak már nem lehet másfajta megítélése, mint a Nagy Imre-féle! Kádárnak még lehetnek hívei, nosztalgizálhatnak, de ebből hivatalos álláspontot bűn kreálni.

– *Mi minden játszott abban szerepet, hogy Szegeden kezdődött az 1956-os forradalom?*

– A pillangóhatás.

– **– *„Egy pillangó Pekingben meglebbenti a szárnyát, és a következő hónapban vihar támad New Yorkban” – idézte a Szegedben és a Magyar Nemzetben megjelent cikkében az amerikai James Gleick merész következtetését a pillangóeffektus érzékeltetésére. Amiről nekem Melocco Miklós szegedi ’56-os emlékművének alapmotívuma jut eszembe...***

– Látja, erre még nem is gondoltam. Nem tudom, Melocco Miklóst milyen asszociáció vezérelte emlékművének megalkotásakor. Mindenesetre a pillangóhatás említésével az összefüggések rejtettségére akartam utalni. Abból a viszonylag kis jelentőségű diákigényből indult ki a szegedi eseménysor, hogy az orosz nyelv kötelező tanulását akarták fakultatívvá tenni. Nem eltörölni, mint sokan emlegetik; csak választhatóvá tenni. Ezért sztrájkot akartak hirdetni

október 22-re. Sztrájk helyett önálló diákszervezet alakult, amely ellen rugdalózdott a párt ifjúsági szervezete, a DISZ, mert monopol helyzetét nem akarta föladni. Október 20-án megválasztották a MEFESZ vezetőségét, elfogadták az új alapszabályt. Az ország minden egyetemi városába delegációt küldtek. Ebből indult ki, tehát történelmi véletlenek sorozata volt. Az erjedésnek megvolt az alapja, hiszen a véletlen nem hat anélkül, hogy meg legyen az alapja: a társadalomban. De hogy éppen Szegeden kezdődött, az a pillangóhatáshoz hasonlatos véletlenek sorozata volt. Kosztolányi azt mondja: egy dolognak ezer oka van, de ha ebből tízet föl tudunk fejteni, akkor az már sok, vagyis elégedettek lehetünk.

– S mi a személyek szerepe az ilyen történelmi fordulónál? A pillangóhatás gondolatát kifejtő cikkében tárja föl, hogy Román Károly az összekötő a pesti és a szegedi egyetemi hallgatók között, ő az a pesti bölcész, aki barátjának, Alaksza Helmut másodéves joghallgatónak elküldi a „Magyar diákok...” kezdetű, október 10-i keltezésű felhívást. Alaksza megmutatja szegedi barátjának, Lejtényi Andrásnak, Lejtényi pedig Kiss Tamásnak, azután sokak támogatásával megalakul a MEFESZ...

– Egy ilyen rövid távú eseménysorozatban, mint 1956, kiváló emberek az élre kerülnek, de hitványok is – mint áradáskor, mikor a hab föl-dobja a könnyű szemetet is. S persze a véletlennek is óriási a szerepe. Például Perbíró József majdnem az akasztófára került – a véletlenek sorozata következtében. Kezdődött azzal, hogy Schulteisz Emil jogi kari dékán megbetegedett, ezért Perbíró, aki nem is volt professzor, csak docens, de dékánhelyettes, őt kérték a hallgatók, hogy elnököljön a 16-i ülésükön. Ezzel máris bekapcsolódott e mozgalomba. Mikor a diákok tüntettek, ment velük: védeni is őket, nehogy marhaságot csináljanak, mert hallva, hogy az orosz csapatok kivonulását követelik, s ki akarnak menni a Dóm térre. Tehát ő visszafogta volna őket, végül mégis elítélték. Csaknem halálra. Sőt: megverték a rendőrök, mikor a tüntetés után a hallgatókkal együtt bemenekültek a Juhász Gyula kollégiumba, amelyet akkor Tóth Béla igazgatott. Tehát már volt bizonyos neve, amikor október 27-én a Városházán megalakult a Városi Munkástanács. Ő az egyetemi forradalmi tanács képviselőjében, míg a többiek – velem együtt – a más szervezetekben, például a gyárakban, üzemekben megalakult munkástanácsok küldötteként

érkeztek. Nekem dr. Komócsin Mihály (nem a kommunista, hanem névrokona, vasúti tiszt a MÁV-igazgatóságon, és sokáig egy cellában voltunk, egymás hátát mostuk a Csillagbörtönben) mesélte, hogy fuvarjogot adott elő megbízott egyetemi előadóként a jogi karon, így ismerte Perbírót, s ő javasolta a Városi Munkástanács (később Szeged Város Néptanácsa) Ideiglenes Intéző Bizottsága elnökének Perbíró professzort. Ez a véletlen sodorta Perbírót a történelem színpadára, s majdnem az akasztófára. Szerencse, hogy életfogytiglani ítélettel, majd hat év börtönnel megúszta.

– *Az oktatók és a diákság akkori viszonyát hogyan jellemezné?*

– Történelmi időkben az emberek föl nőnek az eseményekhez, a feladathoz. Barótiról is ez mondható el. Lényegében a moszkovita kommunista Nagy Imre is így nőtt hozzá a küldetéséhez: a bíróság előtt olyan hihetetlen bátorságról és elszántságról tett tanúbizonyságot, ment az akasztófa alá, ami ma is példamutató, óriási emberi tett. Az egyetemi eseményekben nem vettem részt, hiszen Szőregen laktam, az egyetemi könyvtárban dolgoztam, motorkerékpárral, 125-ös Csepellel jártam ki-be, s délután ötkor mentem haza. Ezért leginkább csak másnap hallottam kollégáimtól, Bóday Páltól és Molnár Istvántól, és olvastam a Délmagyarországban: mi történt a városban. De amikor 26-án délelőtt láttam, hogy a Kálvária utcáról jön a tömeg a Dugonics téren, a Somogyi utcán, akkor csatlakoztam hozzá.

– *Erről is beszélt 1989-ben, de arról is, hogy 1956 előtt „a félelem légkörében éltünk”. Ezt hogyan jellemezné? Minek a hatására oszlott a félelem?*

– A XX. kongresszus kisugárzása, azután a Petőfi Kör, amelynek hatására 1956 júniusában a szegedi írók csoportja vitát rendezett. Majd a történészek is vitáztak: akkor jelent meg Gaál Endrének a könyve, amelyet megtámadtam mint „a dogmatikus történetírás csődjét”. Az értelmiségi politikának is nagy szerepe volt 1956-ban. Szegeden ennek megnyilvánulása volt a Vajtai-Vajda-ügy. Vajtai István osztályfőnököm volt gimnáziumban, s a Tiszatájban jelent meg tanulmánya A költészet varázsa címmel. Ezért támadták a dogmatikusok – Székely Lajos, Karácsonyi Béla, Kiss Lajos, jelképes bírósági tárgyaláson ítélték el. Vajda Lászlót, aki egyedül állt ki Vajtai mellett, leváltották főiskolai tanszékéről, és az egyetemi könyvtárba osztották be. Ez nagy sérelem

volt az egész értelmiség számára. Hasonlóképpen az, hogy Bálint Sándortól 1950-ben megvonták az egyetemi előadási jogát. Több gimnáziumi igazgatót is leváltottak – köztük Gallé Lászlót, Giday Kálmánt; általános iskolába számúzták Rully Jánost – politikai okokból. A Vajtai-ügy a Tiszatáj és a Délmagyar hasábjain lett nyilvános, de Rullyról csak környezete, a Klauzál tanári kara tudott. De azért ez erjedt, s jött a rehabilitáció követelése. Ám az elvtársak csak a sajátjaikat – például Marosánt, Kádárt, Kállai Gyulát – hívták vissza, erre válaszként föltámadt az igény: Szegeden is vannak Vajtai Istvánok, Vajda Lászlók és Gallé Lászlók. Ez is erjesztően hatott: a József Attila Kör első és egyetlen ülésén, október 19-én Osváth Béla vitaindítójában az előbb említett ügyeket sorolta föl.

– A József Attila Kör alakuló ülésén ön is részt vett. Például Fejér Dénes úgy emlékszik, ön javasolta őt a kör vezetésébe. Milyen képek maradtak meg az ön emlékeiben a József Attila Körről?

– Például az, hogy ezt ugyanúgy a DISZ hívta össze, mint az október 16-i MEFESZ-alakuló gyűlést. Az volt a céljuk, hogy kifogják a szelket a vitorlából. De nem sikerült, mert Kiss Tamás és Lejétnyi András fölszólalt, s a diákság az önálló szervezet mellett tette le a voksát. Csákány Béla is mint a DISZ agitációs és propagandatitkára nyitotta meg a József Attila Kör ülését. Sok mindenre nem emlékszem, de arra igen, hogy Bohó Róbert önkritikát gyakorolt, s én közbekiáltottam: „Jobb később, mint soha!” A Fejér Dénessel kapcsolatos mozzanatra sem emlékszem, de ha Bálint László – a rendőrségtől fölvev (!) jegyzőkönyvből dolgozva – könyvében így írja, akkor biztos igaza van. Tőle olvastam azt is, hogy engem megválasztottak ott a József Attila Kör valami bizottságába. Őszintén szólva erre sem emlékszem. Ezért is érdekes az 1956 szereplőivel készített interjúsorozat. Csak példaként említem, hogy Vekerdy Sándor orvos, aki meghívott a csongrádi cserkész táborba, olyan dolgokat emlegetett 1956-os szereplésemről, amelyekre magam sem emlékszem.

– Az egykori parasztpárt utódja, a Petőfi Párt alapítói között tartja számon önt a szakirodalom. Miért vett részt ebben a szervezetben?

– Oda nem szívesen mentem, nem voltam a parasztpárt tagja.⁵⁷ Ezt a könyvemben is megírtam: külső támogató, pártonkívüli rokon-szervező voltam. Éppen azért nem vettem részt, mert az akkori

megyei párttitkár, Horváth Lajos túlságosan kommunistabarát volt. Azért hívták úgy a parasztpártot, hogy „gatyás kommunisták”, mert túlságosan a kommunista párt járószalagján mentek. Ezt Veres Péter megmagyarázta: az ördöggel is összefog, ha a parasztság érdekeit látja kiszolgálni. Így lett földreform, a szövetkezetek – 1948-ig, amíg önkéntesnek és pozitívnak számítottak. A parasztpártban Veres Péter volt a centrum, balra tőle Erdei Ferenc, jobbra Kovács Imre. Én inkább Kovács Imrével rokonszenveztem, volt is vele találkozásom 1946-ban. Aztán ő is kilépett a parasztpártból, épp a kommunistákhoz való túlzott közelség miatt, én meg nem léptem be. Viszont 1956-ban szóltak a régi parasztpárti barátaim – akikkel mindig jóban voltam, és soha nem gyanúsítottam őket azal, hogy „gatyás kommunisták” vagy „álcázott kommunisták” –, hívtak a parasztpártba. Elsősorban Giday Kálmán. A kedvükért elmentem. Először engem akartak volna szervezőtitkárnak, de ezt rögtön lefújtam, erre ez Giday lett, engem meg propagandatitkárnak választottak. Ilyen addig ott sosem volt, de kedvemért lett, mert tudták, hogy cikkeim rendszeresen jelennek meg a *Délmagyarországban*. Mindez 1956. november 2-án történt, s november 4-ig tartott – slussz.

– *Az 1956-os forradalmi eseményekben mi a szervezetek szerepe?*

– Óriási, indukáló szerepe van – bizonyítja ezt a MEFESZ. A szervezet olyan, mint mikor a sós vízbe leeresztik a madzagot, és rára kódik a kristály.

– *Visszatérve a „néven nevezni” óhajához, az igazságtételhez: kísérletként sem fogadja el a Zétényi-Takács-féle próbálkozást?*

– A jog visszamenőleg nem érvényesíthető. De a németek, a lengyelek, s más, szomszédos országok is találtak megoldást. A mieink elmismásolták.

⁵⁷ A kommunista diktatúra idején háttérbe szorított pártok közül a legerősebb a Független Kisgazdapárt, amely 1956. október 31-én alakul újjá. Ugyanekkor alakul meg a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt szegedi szervezete. (Az adatot *A vidék forradalma, 1956* című könyv 220-221. oldalán olvastam.)

– *Létezhet megbocsátás?*

– Igen, de csak az után, hogy a bűnösök legalább önkritikát gyakorolnak és visszavonulnak. Senki nem a kívánja azok halálát vagy börtönbe vetését, akik haszonélvezői voltak a rendszernek, mert mások rovására érvényesültek. De azt igen, hogy önkritikát gyakoroljanak, háttérbe vonuljanak, és a történetében, a helyi történelemben írjuk ki a nevüket!

– *Milyenek találja 2006-ban 1956 eseménytörténetének föltárását?*

– Elég jónak. Helyben is dolgoznak kitűnő szakemberek: például Bálint László, Farkas Csaba, Nagy István, s néhány írással, dokumentum közlésével magam is hozzájárultam a tisztánlátáshoz, mint ahogy a MEFESZ történetéhez Kiss Tamás. Most, az 50. évfordulóra az összefoglaló mű is megszületik. További források közlésére persze szükség lesz. Egy ilyen kutatási folyamatnak sosincs vége, mindig folytatható, fölbukkanhatnak újabb adalékok. Most például az állambiztonsági levéltártól pompás dokumentumokat kaptam, s az orvosgyetem forradalmi eseményeit írom a Tiszatáj ünnepi számába. Ennek sem fog mindenki örülni, mert olyanok nevét is szerepeltetem, akik az ellenkező oldalon álltak. Ugyanakkor elégtételt szolgáltatok néhány olyan egyéniségnek, akinek a neve és a szereplése feledésbe merült. Például rendelkezésemre áll Waltner Károly professzor saját kézzel írt nyolcoldalas szövege, amelyben előadja, mit csinált '56-ban.

– *Mi a szerepe az események föltárásában, a szereplők jellemzésében a mindenkori jelent rögzítő sajtónak?*

– A korabeli sajtó, akarata ellenére, sokat elárul a sivatagszerű sivárságból. Arról, amit írtak és ahogy írtak a „sorok között olvasni tudó”, értelmes ember következtethet, mi történt. Az újságírókat megfélemlítették, dresszírozva voltak, tudták, meddig szabad elmenni. De 1956-ban ez is lazult. Még olyanok is bátrabban írtak, mint például Nagy Pista, aki leírta: „dobog a szívünk a lelkesedéstől”, de aztán mégis visszafordult. A megtorlás idején gyalázatos szerepe volt a helyi sajtónak – például éppen Nagy Pistának és Szabolcsi Gábornak. Mindketten szégyenteljes cikksorozatot írtak. Nem írhattak másképp, mint a Kádár-rendszer szája íze szerint, mocskolva a szereplőket. Azután a helyi sajtótörténetében 1956 megítélése 1989 táján a

helyére került. Akkor a magyar sajtó legszebb hagyományai éledtek föl. Ha ugyanis föllapozzuk a Délmagyarországot például a húszas-harmincas években, akkor láthatjuk: olyan színvonalas interjúk jelentek meg, például Lengyel Vilma tollából, amelyeket *Halhatatlan beszélgetések* címmel érdemesnek tartok könyv alakban kiadni. Vagy például Hont Ferenc 1926-27 között, másfél év párizsi tartózkodása alatt példászerű tudósításokat küldött a lapnak. Ez is megérdemli a kötetbe gyűjtést. A rendszerváltoztatás után a lapokat átvették a külföldi tulajdonosok. Azóta csak az üzleti szempontok érvényesülnek, nincs tere például a helyismeretnek s minden témát csak megsza-bott, rövid terjedelemben tárgyalnak. Pedig nagy szerepe volna a sajtónak a helyi történelem rögzítésében. De attól tartok, fölületesen, elnagyoltan intézik el – például az ötvenedik évfordulón is 1956 eseményeit. Ahelyett, hogy egy-egy szereplőt megszólaltatnának, és bemutatnák a szereplőket, mint ahogy ön is tette és teszi '56-ról szóló interjúival. Az én 1956 előtt, alatt után című könyvem is a tisztázást szolgálja, hiszen a rendőrség egyik dokumentuma engem is azzal vádol, hogy előkészítője voltam Szegeden az 1956-os eseményeknek. Ez akkor vád volt, most büszke vagyok rá. Könyvemben a forradalom alatt írt cikkemet is megjelentettem, amelyre ugyancsak büszke vagyok, bár sok félreértés volt körülötte – jobbról és balról egyaránt. A rendszerváltoztatás utáni írásaimat pedig azért gyűjtöttem össze, hogy hiteles tanúságot szolgáltassak.

– Az ön gazdag helytörténeti munkásságában 1956-nak van-e ki-tüntetett szerepe? Például azért, mert a közelmúlt olyan eseményét dolgozza föl, amelynek részese is volt.

– Ez a munka nem tér el semmiben attól, mint ahogy Juhász Gyulával, Tömörkénnyel vagy a várostörténet egyéb dolgaival, például a szerzetesrendekkel foglalkozom. Ugyanilyen történelmi munka számomra 1956-ról írni. Igaz, másképp írok '56-ról, amelyben részes voltam – már csak azért is, mert a sorsomat meghatározta, a pályámat kettétörte '56, mint ahogy az általam megírt szereplőkét – például Varga Tiborét, Németh Andrásét. Ugyanakkor óriási élmény volt. Én '56 átélésből értettem meg Juhász Gyulának és Móra Ferencnek az 1918. októberi forradalomban való szereplését. Az a lelkesedés, amelyben azokban a napokban éltünk, csak az enyhe alkoholmámorhoz hasonlatos. Az a baj, hogy ez már nem érdekli az új nemzedéket,

a tizen- és huszoneveseket. Számukra az a szabadság, amelyben minden gazdasági nyomorúság ellenére élünk, ugyanolyan természetes, mint ahogy a levegőt veszik. De számunkra nem az, mert mi tudjuk, mit éltünk át előtte, mivel szenvedtük meg, hogy ez ma így legyen. Úgy vélem, az elmúlt 16 év ölte ki az '56 iránti érdeklődést.

– *Mi 1956 jelentősége?*

– Világtörténelmi a jelentősége, mert a magyar 1956 vezetett a Szovjetunió bukásához, széteséséhez. A belpolitikai jelentősége: a szabadság, amely a mai magyarok számára természetes. Amit azért nem tudok teljesen örömmel fogadni, mert a gazdasági megoldások nem tetszenek.

– *Mit akart elérni 1956?*

– Most is a szocializmus híve vagyok – gazdasági és társadalmi szempontból. De olyan szocializmusé, amelyet diktatúra nélkül és anyagi jóléttel lehet megvalósítani. Nem tudom, miért kellene diktatúra ahhoz, hogy az emberekre a jót rákényszerítsük?! Lehetne jót csinálni, de szocialista alapon (például munkanélküliség nélkül), s elfogadtatni, de demokratikusan. A dolgozók jogait garantálni kellene, de anélkül, hogy elkényelmesedjenek. Ilyesmit akart '56: szocializmust diktatúra nélkül. A kisipart gúzsba kötő, a termelőszövetkezeteket erőszakkal egybe tartó rendszer nem állt volna fön. Én semmiképpen sem magánosítottam volna a bankokat, a bányákat, a 400-500 főnél többet foglalkoztató gyárakat; vagyis a nagytőkét korlátoznom, a kistökének, a vállalkozásnak tág teret adnék – a gazdaságot adórendszerrel, parlamenti törvényekkel, a munkaadó és a munkás kapcsolatára vonatkozó törvényekkel, erős szakszervezetekkel szabályozni lehetne.

– *A szocializmus alapelvét vallja, ahogy Vörösmarty mondja a Gondolatok a könyvtárban című versében: „Hogy a legalsó pór is kunyhájában / Mondhassa bizton: nem vagyok magam! / Testvéreim vannak, számos milliók; / Én védem őket, ők megvédnek engem. /Nem félek tőled, sors, bármit akarsz.” Vagyis „magyar módra szocialista” – mondta idén januárban egyik interjújában. De ez a modell nem valósult meg eddig. Ez is oka annak, hogy az '56-osok nem találták a helyüket a rendszerváltozás után?*

– Igen. De ezen kívül azt is látni kell: kiöregedtünk a közéletből. A legfiatalabb „ötvenhatosok” közéleti szerepet vállaltak, de például én is, aki akkor 30 éves voltam, a nyugdíjkorhatárhoz értünk, vagyis velünk 1989 után nemigen számolhattak.

– *Az utódaik mennyire tették magukévá azt, amit '56 jelent?*

– E tekintetben igaz: ahány ember, annyiféleképpen fogja föl, mi a teendő. A latin közmondás szerint: „Ha ketten csinálják ugyanazt, nem ugyanaz.”

– *Kellőképpen hangsúlyozott a hazai történetírásban, hogy Szegeden kezdődött 1956?*

– Az ötvenedik évfordulóra sikerült elérnie a Szegedi Tudományegyetem 1956-os emlékbizottságának, amelyben maga is velünk vett részt, hogy Sólyom László köztársasági elnök elfogadta a meghívásunkat. Így 2006. október 16-án az államfő megnyitójával Szegeden kezdődik az 50. évfordulós ünnepség-sorozat. Ez nagy elégtétel számunkra.

Szegeden, 2006. augusztus 8-án